

Доктрина «fair use» як інструмент встановлення меж виключних авторських прав: досвід США

У США доктрина добросовісного використання («fair use») слугує механізмом визначення меж виключних авторських прав. Вона передбачає своєрідний «тест» — набір критеріїв, за якими оцінюється правомірність використання твору без дозволу правовласника. Зокрема, стаття 107 Закону про авторське право США [1] містить чотири ключові критерії, які дозволяють оцінити, чи є таке використання допустимим:

1. Мета використання твору. Визначається, чи має використання комерційний чи некомерційний характер. Закон наводить приклади дозволених видів використання: критика, коментарі, журналістика, навчання, наукові дослідження. Якщо мета є творчою і призводить до створення нового змісту, що не замінює оригінал, таке використання вважається трансформативним. Проте некомерційне використання саме по собі не гарантує правомірності — суди оцінюють кожен випадок індивідуально.
2. Характер використаного твору. Береться до уваги рівень творчості у первісному творі: чим він вищий, тим більше шансів, що суд визнає порушення авторських прав. Водночас, використання фактологічної або новинної інформації може бути дозволеним. Також суттєвим є питання, чи було твір оприлюднено: якщо ні — шанси на визнання добросовісного використання суттєво знижуються.
3. Обсяг та значущість використаного фрагмента. Оцінюється не лише кількість скопійованого матеріалу, а й його важливість у структурі твору. Навіть невеликий фрагмент, якщо він є суттєвим, може призвести до порушення прав. Критерій може застосовуватись як для оцінки змісту, так і об'єкта прав.
4. Вплив використання на ринок або цінність твору. Суди оцінюють, чи завдало використання економічної шкоди правовласнику, зокрема щодо потенційної ліцензійної вигоди. Якщо використання знижує мотивацію третіх осіб отримати ліцензію, суд, найімовірніше, визнає порушення прав.

Ці критерії розглядаються у сукупності з урахуванням конкретних обставин справи. Доктрина розширеного добросовісного використання, що є дискусійним аспектом «fair use», передбачає правомірність використання навіть у випадках, коли не створюється новий виразний контент, але надається нова функціональність або контекст для первинного твору.

М. Архангельський зазначає, що «...у США діє принцип fair use, що дозволяє використовувати матеріали для освітніх, критичних, дослідницьких чи пародійних цілей. В Україні цей підхід не закріплений законодавчо, але подібні ситуації можуть бути виправдані» [2]. Судова практика США сформувала приклади дозволеного використання: пародії, цитування, навчання, особисте використання тощо. Цей перелік не закріплений у законі, а сформувався завдяки прецедентам. Нові форми використання — як-от

інтернет-меми — також можуть бути визнані добросовісними, якщо використовуються безкомерційно та з творчою метою. Цифрові технології: суди визнають допустимим використання авторських творів у розробках інноваційного програмного забезпечення або сервісів, що сприяють інформаційному розвитку. Американська система є більш гнучкою, порівняно з суворим переліковим підходом, який використовується, наприклад, у законодавстві України. Це дозволяє швидко реагувати на зміни у цифровому середовищі, не чекаючи законодавчих змін.

Серед відомих на світовому рівні прикладів судових спорів, що стосуються застосування на практиці доктрини «fair use», можна виокремити наступні [4]:

- «Mattel Inc. v. Walking Mountain Prods.»: суд визнав серію пародійних фото Барбі законними з точки зору свободи слова.
- «Authors Guild v. Google»: сканування книжок для «Google Books» не порушує авторське право, бо сприяє науковому та культурному прогресу.
- «Oracle v. Google»: Верховний суд визнав використання «API Java» добросовісним, оскільки «Google» розробила інноваційний продукт, а не просто скопіювала код.

В українському законодавстві діє закритий перелік дозволених випадків використання без згоди правовласника. Перенесення доктрини «fair use» може призвести до правової невизначеності та ускладнити правозастосування. Основні переваги поточного підходу: стабільність, передбачуваність, менші витрати на судовий процес. Правова система авторського права в Україні не має достатніх аргументів чи потреб у відмові від усталеного підходу із закритим переліком винятків на користь запровадження доктрини «fair use», як це реалізовано у США. Такий радикальний перехід може спричинити правову нестабільність та дезорганізацію регулювання у сфері інтелектуальної власності. Суть американського підходу полягає не лише у використанні формального чотирикритеріального тесту, а й у необхідності його тлумачення через розвинену судову практику. Без ефективного судового контролю ця модель може бути малодієвою.

Отже, коли об'єкти авторського права інтегруються до інноваційних технологічних або цифрових продуктів, логічним виглядає підхід, за якого суди враховують не лише факт порушення, а й наявність суспільно корисного результату. Якщо новостворений продукт має самостійну цінність і сприяє розвитку науки чи культури, а правовласник сам не планував використовувати свій твір подібним чином, доцільним рішенням може бути дозвіл на подальше використання твору за умови виплати компенсації у вигляді роялті.

ЛІТЕРАТУРА:

1. 17 U.S. Code § 107 - Limitations on exclusive rights: Fair use. Cornell Law School. URL: <https://www.congress.gov/bill/104th-congress/house-bill/3723>
2. Copyright Act of 1790. United States Copyright Office. URL: <https://copyright.gov/about/1790-copyright-act.html#:~:text=And%20be%20it%20further%20enacted%2C%20That%20any%20person%20or%20persons,be%20liable%20to%20suffer%20and>
3. Архангельський М. Коли використання чужого контенту стає злочином: правові наслідки для бізнесу. Юридична газета online. 2025. URL: <https://jur->

gazeta.com/dumka-eksperta/koli-vikoristannya-chuzhogo-kontentu-stae-zlochinom-pravovi-naslidki-dlya-biznesu.html

4. United States Courts. URL: <https://www.uscourts.gov/court-records/find-a-case-pacer>

УДК 347.9

Вербіцька М. В.
*суддя Новодністровського міського
суду Чернівецької області,
к.ю.н., доц., доцентка кафедри
адміністративного права та судочинства
Західноукраїнського національного університету*

Деякі аспекти представництва в окремому провадженні

Відповідно до ч. 1 ст. 58 Цивільного процесуального кодексу (далі - ЦПК) України сторона, третя особа, а також особа, якій законом надано право звертатися до суду в інтересах іншої особи, може брати участь у судовому процесі особисто (самопредставництво) та (або) через представника.

За загальним правилом представником у цивільному процесі може бути адвокат або законний представник (для неповнолітніх, недієздатних осіб тощо).

А ч. 2 ст. 60 ЦПК України передбачає, що під час розгляду спорів, що виникають з трудових відносин, а також справ у малозначних спорах (малозначні справи) представником може бути особа, яка досягла вісімнадцяти років, має цивільну процесуальну дієздатність, за винятком осіб, визначених у статті 61 цього Кодексу.

Аналогічні положення закріплені у ст. 132-1 Конституції України, яка визначає, що виключно адвокат здійснює представництво іншої особи в суді, а також захист від кримінального обвинувачення. Законом можуть бути визначені винятки щодо представництва в суді у трудових спорах, спорах щодо захисту соціальних прав, щодо виборів та референдумів, у малозначних спорах, а також стосовно представництва малолітніх чи неповнолітніх осіб та осіб, які визнані судом недієздатними чи дієздатність яких обмежена.

Тобто у справах щодо спорів у сфері трудових відносин чи малозначних справах для представника нема вимоги наявності статусу адвоката.

Слід також наголосити, що конкретної процесуальної норми, яка би регламентувала вимоги до представника в окремому провадженні, ЦПК України не містить.

Доречно зауважити, що окреме провадження – це вид непозовного цивільного судочинства, в порядку якого розглядаються цивільні справи про підтвердження наявності або відсутності юридичних фактів, що мають значення для охорони прав, свобод та інтересів особи або створення умов здійснення нею особистих немайнових чи майнових прав або підтвердження наявності чи відсутності неоспорюваних прав (ст. 293 ЦПК України).

Зокрема, відповідно до п. 5 ч. 2 ст. 293 ЦПК України суд розглядає у